

emer, *Humanism in the Renaissance of Islam*, Leiden 1986, s. 241-259; Ahmet Güner, *Büveyhîler'in Şîit-Sünnî Siyaseti*, İzmir 1999, s. 154-155; a.mlf., "Hamza el-İsfahânî ve Büveyhîler II", *DÜİFD*, sy. 21 (2005), s. 65-68; Mafizullah Kabir, "The Buwayhids of Jibāl and Rayy", *Journal of the Asiatic Society Pakistan*, III, Karachi 1958, s. 29-33; G. C. Miles, "A Portrait of the Buyid Prince Rukn al-Dawlah", *American Numismatic Society Museum Notes*, XI (1964), s. 283-293, Plates XLV-XLVII; H. Bowen - [C. E. Bosworth], "Rukn al-Dawla", *EP* (İng.), VIII, 597-598; H. Massé, "Ruknâbâd", a.e., VIII, 599-600.

AHMET GÜNER

RÜKÛ

(الرکوع)

Namazın rükünlerinden biri.

Sözlükte "eğilmek" anlamına gelen **rükû** kelimesi, fıkıh terimi olarak namazda kıraatin tamamlanmasından sonra baş ve sırt düz bir yüzey oluşturacak ve eller dizlere ulaşacak biçimde öne doğru eğilme-yi ifade eder. Allah'ın yüceliği karşısında kulun âcizliğini ve tevazuunu belirten bu eğilme namazın rükünlerinden ve farzlarından. Rükû kelimesi Kur'an'da geçmemekle birlikte aynı kökten türeyen kelimelerin mecaz olarak "boyun eğmek" mânâsında (el-Mâide 5/55; el-Mürselât 77/48) ve terim anlamıyla (meselâ bk. el-Bakara 2/43, 125; el-Hac 22/77) kullanıldığı görülmektedir. İbadetlerin yerine getirilmesiyle ilgili ayrıntılar Hz. Peygamber'in uygulamasıyla belirlenmiş olduğundan namazda rükûun şekli Resûl-i Ekrem'in sözlü ve fiilî sünnetine dayanır. Konuya ilişkin rivayetlerin fıkıh âlimleri tarafından değerlendirilmesi ve yorumlanması sonucunda rükû ile ilgili bazı meselelerde farklı görüşler ortaya konmuştur.

Hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerden rükû sırasında baş ve sırtın düz bir yüzey oluşturacak şekilde eğilmesi, normal mesafede açılmış el parmaklarıyla diz kapaklarının kavranması, baldır ve uyluk kemiklerinin dik durması, kadınların dizlerini biraz bükmesi, erkeklerin dirseklerini kollarla böğür arasında hafif boşluk meydana gelecek biçimde kıvrması ve bu durumun vücutta bir sükûnet hissedilinceye kadar devam etmesi gerektiği anlaşılmaktadır (Buhârî, "Ezân", 120-127; Müslim, "Şalât", 21-25, 193-196, 240; Tirmizî, "Şalât", 76-83; Ebû Dâvûd, "Şalât", 116, 142-148; İbn Mâce, "İkâmetü's-şalât", 16-17). Fakihlerin çoğunluğu, vücutta sükûnet hissedilinceye kadar rükû halinde kalmanın farz olduğu görüşündedir. Hanefî

mezhebinde hâkim kanaate göre ise âyet-te mutlak olarak rükû yapılması emredilmiş olup bunun yerine gelmiş sayılması için rükû denilebilecek şekilde eğilmek yeterlidir; konuya ilişkin hadis mütevâtir olmadığından rükûda bir süre (en az bir defa "sühbânellâhî'l-azîm" diyecek kadar) durulması farz değil vâcibtir (ayrıca bk. TA'DİL-i ERKÂN). Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre rükû hareketine yakın bir eğilmeyle bu farz yerine gelmiş olur; kıyam haline yakın eğilme ise rükû olarak kabul edilmez. Mâlikî mezhebine göre eller dizlere yakın olacak, Şâfiî mezhebine göre eller dizlere ulaşacak şekilde eğilmek gerekir. Kadınların rükûa yakın bir durumda eğilmesi yeterlidir.

Kıyamdan rükû haline geçerken "Allâhükbek" denilmesi âlimlerin çoğunluğuna göre sünnettir. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde bu esnada namaza başlangıç tekbirinde olduğu gibi elleri kaldırmak da sünnet kabul edilmiştir. Rükû sırasında Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih eden cümlecikleri söylemenin (tesbih) dinen tasvip edildiği, Kur'an okumanın ise mekruh olduğu hususunda fakihler fikir birliği içindedir. Hanefî mezhebinde en az üç defa "sühbâne rabbiye'l-azîm" denilmesi sünnettir. Tesbihin şekli, sayısı ve hükmü konusunda farklı görüşler bulunduğu gibi başka duaların okunmasının uygun olup olmadığı hakkında da mezhepler farklı yaklaşımlara sahiptir.

Cemaatle kılınan namazlarda rükûdan doğrulurken imam "semiallâhü limen hamideh" dedikten sonra cemaat "rabbenâ leke'l-hamd" der. Tek başına namaz kılan kimse ise her iki cümleyi sırasıyla kendisi söyler. Rükû tekbirini alırken ellerin kaldırılmasının sünnet olduğunu kabul eden fakihlere göre rükûdan kalkarken de eller kaldırılır.

Rükû halini andıracak derecede kambur olan kimsenin namaz kılarken rükûu yerine getirmiş olması için normal haline göre biraz daha eğilmesi gerekir. Hastalığı sebebiyle oturarak veya yatarak namaz kılan kimse belini veya başını bir miktar eğmek suretiyle rükûu yerine getirmiş olur. Ayakta durabildiği halde özü sebebiyle rükû yapamayan kimse Hanefîler'in dışındaki üç mezhebe göre ayakta ima ile rükû yapar. Hanefî mezhebine göre bu durumdaki kimseden kıyam şartı düştüğü için oturarak ima ile kılması daha fazilettir.

Cemaatle kılınan namazın herhangi bir rek'atında rükû halindeyken imama yeti-

şen kimse ayakta tekbir aldıktan sonra hemen rükûa giderse o rek'atı cemaatle kılmış sayılır. Bu durumdaki kişi tekbiri rükûa yakın bir durumda alırsa imama uyumuş sayılmaz ve namaza devam ederse geçerli olmaz. İmamdan önce rükû yapan veya imam rükûa gitmeden önce rükûdan başını kaldıran kimse bu rükûu imamla birlikte tekrar etmezse namazı fâsid olur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "rk'a" md.; *Lisâ-nü'l-Arab*, "rk'a" md.; *Müsned*, VI, 35, 94, 115; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye*, [baskı yeri ve tarihi yok] (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), I, 49; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Beyrut 1992, I, 162, 163, 169, 170; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, Beyrut 1994, I, 573-589; Şirbinî, *Mugnî'l-muhtâc*, I, 163-166; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, II, 267-282; İbn Âbidîn, *Red-dü'l-muhtâr*, Beyrut, ts. (Dâru İhyâ'it-türâsî'l-Arabî), I, 300; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *el-Lûbâb* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1381/1961, I, 72, 101; Abdurrahman Kasapoğlu, "Bir Dinî Tecrübenin İfade Simgesi: Rükû", *Tabula Rasa*, III/9, Isparta 2003, s. 255-279; "Rükû", *Mv.F*, XXIII, 126-135.

NİHAT DALGIN

RÜKÛN

(الركن)

Bir ibadeti,
hukukî fiil veya işlemi oluşturan
ana unsur anlamında
fıkıh terimi.

Sözlükte "köşe, ana sütun, bir bütünün ayrılmaz parçası; büyük iş; dayanak, güç" anlamlarına gelen **rûkn** kelimesi (çoğulu erkân), fıkıh usulü terimi olarak bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olan unsuru ifade eder. Kur'an-ı Kerim'de rükûn iki yerde "dayanak ve güç" (veya ordu) (Hûd 11/80; ez-Zâriyât 51/39), iki yerde fiil olarak "meyletmek" (Hûd 11/113; el-İsrâ 17/74) mânâsında geçer. Hadislerde rükûn ve türevleri sözlük anlamlarında sık sık, bazan da Kâbe'nin köşelerini adlandırmak üzere kullanılır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "rk'n" md.). Literatürde **erkânü'l-İslâm** ve **erkânü'd-dîn** şeklindeki yaygın kullanımla İslâm dininin temel hükümleri, çoğunlukla da İslâm'ın beş şartı diye bilinen kelime-i şehâdet, namaz, zekât, oruç ve hac kastedilir.

Cumhur ibadetlerin ve hukukî işlemlerin temel gereklerini rükûn olarak adlandırırken Hanefîler ayrıca rükûnün o amelin yapısından bir parça teşkil etmesi şartını arar. Meselâ icap ve kabul akdin rükûn olup cumhur akdin başka bazı temel gereklerini de rükûn diye nitelerken Hanefîler bunlardan "in'ikad şartları" diye söz eder. Esasen hükmün şer'î açıdan gerçek-

leşmesi rükün ve şartların varlığına bağlı olduğu için bunlar çok defa bir arada ve birbirine yakın anlamlarda kullanılır. Rükün ve şart olarak nitelenen gereklerin yerine gelmemesi halinde ibadet veya hukukî işlemin geçersiz sayılması sebebiyle cumhur rükün şartı da kapsayan geniş bir kavram şeklinde kullanırken Hanefîler'e ve onlara katılan başka mezheplere mensup bazı âlimlere göre rükün ibadet ve hukukî işlemin yapısından / mahiyetinden bir parça oluşturma özelliğiyle şarttan ayrılır. Meselâ namazda kıraat rükün, abdest ise şarttır. Diğer bir fark, ikisi birlikte söz konusu olduğunda şartın rükünden önce ve / veya onunla eş zamanlı olarak bulunmasının zorunlu oluşudur. Meselâ nikâh akdinde şahitlerin tarafların beyanından önce ve beyan sırasında hazır bulunması gerekir.

Rükünle farz arasında da yakın bir ilişki mevcut olduğundan fıkıh kitaplarında rükün belirtmek için bazan farz teriminin kullanıldığı görülmektedir. Ancak şartı da kapsayan farz rükünden daha genel bir kavramdır. Hanefîler'de dinin yapılmasını kesin ve bağlayıcı şekilde istediği kati delile dayandığında farz, kati olmayan delile dayandığında vâcip diye adlandırıldığından onlara göre rükün sadece farzlar için kullanılabilirken böyle bir ayırım yapmayıp farz ve vâcibi eş anlamlı sayan cumhura göre her ikisi için kullanılabilir.

Fakihler, rükün ibadetlerin ve hukukî işlemlerin temel gereklerini ifade eden bir terim olarak kullanma hususunda ortak bir tavra sahip olmakla birlikte her bir ibadette veya hukukî işlemde rükünün ne olduğu konusunda farklı görüşlere sahiptir. Ancak görüş ayrılıklarının metodolojik yaklaşım farklılıklarıyla yakından ilişkili bulunduğu görülür. Rükün ve şartların, başka bir deyişle farzların naslarla belirlenmiş (tevkîfî) olduğu genellikle kabul edilmekle beraber Hanefîler nasların sağladığı bilgi derecesi bakımından bir ayırım yaparak rükünün âyet ve mütevâtir hadis gibi kesin bilgi ifade eden delillere dayalı olarak belirlenebileceği, hatta bunların dışındaki kaynaklarda yer alan ifadelerden hareketle rükünü tesbit etmenin nassa ilâve yapma anlamına geleceği, dolayısıyla haber-i vâhid ve kıyasa dayalı çıkarımların bir şeyin rükün sayılması için yeterli olamayacağı kanaatinde. Bu sebeple Hanefî fakihleri, meselâ namazda Fâtiha sûresinin okunmasını veya tavafın abdestli iken yapılmasını rükün olarak değerlendirmez. Diğer fakihler ise haber-i vâhid gibi kesin bilgi ifade etmeyen delillere dayanarak da

rükünün belirlenebileceğini kabul ettiğinden bunların rükün olduğunu, dolayısıyla terkedilmesi durumunda ibadetin geçersiz sayılacağı görüşünü benimsemişlerdir.

İbadet ve hukukî işlemlerin geçerliliğinde rükünün şartlarla birlikte var olması esastır. Şartlar olmadan rükünün bulunması o ibadet veya hukukî işlemin hüküm ifade etmesi için yeterli sayılmaz. İbadetlerde rükünler ve bunların yanı sıra sıhhat şartları o ibadetin farzlarını oluşturur. Bunlardan birinin eksik olması ibadeti bâtil / fâsid kılar. Meselâ namazın rükünlerini yerine getirdiği halde abdestsiz olan kişinin namazı geçerli değildir. Hukukî işlemlerde de bu tür bir eksiklik cumhura göre genellikle aynı sonucu doğurur. Hanefîler'e göre ise hukukî işlemlerde rükünün veya rükünü etkileyecek önemde bir şartın eksikliği işlemi bâtil kılarken bu derecede olmayan bir şartın eksikliği işlemi fâsid kılar. Bâtıla hiçbir hukukî sonuç bağlanamaz ve böyle bir işlemin ıslahı mümkün değildir. Fâside yürürlüğe konduğunda bazı hukukî sonuçlar bağlandığı gibi fesad sebebinin ortadan kaldırılmasıyla işlem geçerli hale getirilebilir. Rükünü bulunmayan işlemler yok hükmünde olup butlân ile mâlûldür. Rükündeki eksiklik sebebiyle bâtil olan hukukî işlem belli bir sürenin geçmesiyle veya butlân sebebinin ortadan kalkmasıyla geçerli hale gelmez. Meselâ temyiz kudretinden yoksun bir kimsenin yaptığı hukukî işlemde sonra temyiz kudretine sahip hale gelmesi o işlemi geçerli kılmaz.

Rükünü aslî ve zâit olmak üzere iki kısımda değerlendiren Hanefîler'e göre aslî rükün "her mükellefin yerine getirmekle yükümlü olduğu, özürsüz terkedemeyeceği unsur" demektir. Diğer bir ifadeyle aslî rükün, "yokluğunda bütünü ve hükmün tamamen ortadan kalktığı ana unsur" anlamındadır. Zâit rükün ise yine amelin vazgeçilmez gereklerinden olmakla birlikte bazı durumlarda düşebilecek ya da yokluğunda bütünü ve hükmün yok olmayacağı unsuru ifade eder. Meselâ ayakta durabildiği halde farz namazı oturarak kılan kimsenin namazı aslî rükün olan kıyama terkettiği için geçerli olmazken zâit rükün olarak değerlendirilen kıraat yükümlülüğü imama uyan kişi bakımından sâkıt sayılır ve onun bunu terketmesi namazda bir eksiklik meydana getirmez. İbadet konularında aslî rükünün kasten ihlâli durumunda ihlâlin az veya çok oluşu ibadetin geçersiz sayılmasında aynı etkiye sahiptir. Meselâ namazda rükûn bir veya birden çok rek'atta yapılmaması ve oruçta imsâkın az veya çok miktarda bir şey

veyerek kasten bozulması bu ibadetlerin geçersizliğine sebep olur.

Muâmelât alanında da aslî ve zâit rükün ayırımına giden Hanefîler'e göre aslî rükünün bulunmaması hukukî işlemin oluşmasını engelleyip yapılan işlemi haksız fiile dönüştürebilecek bir etkiye sahipken zâit rükünün olmaması hukukî işleme bu ölçüde etki etmez. Meselâ satım akdinde aslî rükün olan kabulün bulunmaması bu işlemin gasba dönüşmesine sebep olur; ancak icap ve kabulden sonra müşterinin malın kendisine fâhiş bir fiyatla satıldığını iddia etmesi üzerine satıcının bu iddiayı kabul edip bedelde indirimine gitmesi akdin geçerliliğine engel teşkil etmez.

Şâfiî fakihleri namazda rükünü uzun ve kısa olmak üzere ikiye ayırıp rükûdan sonra ayakta bir süre beklemeyi ve iki secde arasında bir miktar oturmayı kısa rükün, diğerlerini ise uzun rükün saymışlardır. Bazı Şâfiî fakihlerine göre kısa olan rükünü bu rükünde Resûl-i Ekrem'in okuduğu rivayet edilen duaların süresini aşacak şekilde kasten uzatmak namazın bozulmasına sebep olur; zira kısa rükünlerin teşriindeki asıl amaç kendilerinin icra edilmesi değil diğer rükünlerin arasını açmasıdır; bu durum ise rükünün şeklini değiştirmek ve rükünlerin peş peşe icrasını engellemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

- Lisânü'l-'Arab*, "rkn" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 591-592; Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'tamed* (nşr. Halîl el-Meys), Beyrut 1403/1983, I, 357; II, 168; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fıkr), I, 73, 88, 98, 140, 176, 194, 210; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Burhân fî uşûl'l-fıkh* (nşr. Abdülâzîz Mahmûd ed-Dîb), Kahire 1997, I, 344; Pezdevî, *Kenzü'l-vüşûl* (Abdülâzîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* içinde, nşr. Muhammed el-Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1994, I, 74-78, 395, 543-549; III, 425, 574; IV, 178, 339; Şemsüleim es-Serahsî, *el-Uşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 201; II, 84, 149, 194, 236, 239, 258, 259, 267, 321; Gazzâlî, *el-Müstasfâ* (nşr. M. Abdüsselâm Abdüşşâfi), Beyrut 1413, I, 201, 223; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye*, Kahire, ts. (Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî), I, 56, 67, 74, 80, 159; Takyyüddin es-Sübkî - Tâceddin es-Sübkî, *el-lbhâc fî Şerhi'l-Minhâc* (nşr. Şa'bân M. İsmâil), Beyrut 1404/1984, I, 325; II, 70; III, 164; Bahrülulûm el-Leknevî, *Fevâtihu'r-rahamût* (Gazzâlî, *el-Müstasfâ* içinde), Kahire 1322, I, 400; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), I, 442, 444, 446, 448; Sava Paşa, *İslâm Hukuku Nazariyâtı Hakkında Bir Etüd* (trc. Baha Arkan), İstanbul, ts. (Kitabevi), II, 265-267; M. Selâm Medkûr, *Mebâhişü'l-hükm 'inde'l-uşûliyyîn*, Kahire 1379/1959, s. 145; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî fî şevbihi'l-cedid*, Dimaşk 1968, I, 300-301; Bilmen, *Kamus*², I, 217; "Rükün", *Mu.F.*, XXIII, 109-126; "Rükün", *El²* (İng.), VIII, 596.

